

6. Schemat letniej nory świstaka

zewnętrznie i wewnętrznie, miało ono pomagać na przepuklinę, wszelkie dolegliwości żołądkowe, uśmierzać kaszel, przyspieszać gojenie ran oraz przeciwdziałać ogólnemu osłabieniu organizmu.

Niekontrolowany odłów świstaków w połowie XIX w. doprowadził do znacznego obniżenia się ich liczebności w Tatrach. Pozostały tylko te ostoje, które ze względu na swą lokalizację były niedostępne dla człowieka. Zaniepokojeni tą sytuacją członkowie powstałej w roku 1864 Komisji Fizjograficznej Krakowskiego Towarzystwa Naukowego, głównie prof. Maksymilian Nowicki i ksiądz dr Eugeniusz Janota, podnieśli alarm w sprawie powstrzymania procederu kłusownictwa i objęcie ochroną gatunkową najbardziej zagrożonych zwierząt tatrzańskich – świstaka i kozicy. Z ich inicjatywy 5 października 1868 r. na galicyjskim Sejmie Krajowym w Lwowie została uchwalona ustawa „względem zakazu łapania, wytępienia i sprzedawania zwierząt alpejskich właściwych Tatrom, świstaka i dzikich kóz”. Była to pierwsza na świecie parlamentarna ustawa o ochronie gatunkowej zwierząt. W 1881 r. wg danych historycznych w polskiej części Tatr żyło zaledwie 30 świstaków.

Pomimo otoczenia świstaków ochroną prawną wciąż dopuszczano się na nich aktów kłusowniczych. W okresie obu wojen światowych (I – 1914–18 i II – 1939–45) prawo o ochronie przestało obowiązywać, a Tatry wypełniły się dezerterami, którzy żyli się upolowaną zwierzyną. Szacuje się, że w 1951 r. w Tatrach Polskich występowało około 50 świstaków. Dziś populacja świstaka po polskiej stronie granicy liczy 150–200 osobników, a po słowackiej około 600.

Warunki do skutecznej ochrony rzadkich gatunków zwierząt zaistniały dopiero z chwilą powołania do życia w 1954 r. Tatrzańskiego Parku Narodowego. Oprócz obowiązującej ochrony gatunkowej zapewniono również ochronę obszarową obejmującą środowisko życia świstaka.

Współczesne zagrożenia i ochrona świstaków

Obserwacje świstaków w Tatrach wykazują, że ich populacja podlega silnym rocznym wahaniom i niebezpiecznym obniżeniom. Do czynników zagrażających świstakom w Tatrach zalicza się przede wszystkim: zmiany warunków klimatycznych, wzrost liczby drapież-

ników, nadmierny ruch turystyczny i kłusownictwo, a także w mniejszym stopniu obecność pasożytów oraz wpływ oddziaływań metali ciężkich i innych zanieczyszczeń środowiska.

Tatrzański Park Narodowy prowadzi bierną ochronę świstaka. Polega ona na niedokarmianiu zwierząt oraz prowadzeniu stałego nadzoru terenowego nad ostojami świstaków.

Gdzie i jak obserwować świstaki?

Świstaki w Tatrach spotkać czy wypatrzeć nie jest łatwo. Częściej udaje się usłyszeć ich gwizdy. W okresie słonecznych dni świstaki bardzo chętnie wygrzewają się na kamieniach, a w razie upału pozostają w ich cieniu. Kulminacja aktywności w lecie przypada na godziny ranne i popołudniowo-wieczorne, a na wiosnę i w jesieni na godziny południowe. Dzięki dobrze rozwiniętemu zmysłowi wzroku świstaki już z daleka mogą dostrzec potencjalne zagrożenie i ostrzec pozostałych członków kolonii. Zaalarmowane zwierzęta szybko uciekają do swych nor, skąd po chwili znów się wylaniają. Po upewnieniu się, że niebezpieczeństwo minęło, powracają do przerwanych czynności, z których 60–70 proc. w ciągu dnia pochłania żerowanie, a reszta przypada na zabawy, odpoczynek i dzienną toaletę (iskanie, drapanie itd.).

Prowadząc obserwację świstaczej kolonii, ważne jest, aby postąpić ostrożnie. Wyduży to nasz dystans od zwierząt i nie spowoduje ich niepotrzebnego niepokoju.

* * *

Świstak tatrzański wielokrotnie znajdował się na skraju wyginięcia. Obecnie według nomenklatury Światowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) świstak zaliczany jest do gatunków zagrożonych. Jest to zwierzę silnie zagrożone wyginięciem ze względu na małą populację i porozrywany zasięg, w tym wypadku poprzez szlaki turystyczne.

Tekst i zdjęcia: Łukasz Pęksa

Rysunek: Missouri Conservation Commission®

<http://www.conservation.state.mo.us/nathis/mammals/woodchuck/>

Wydawnictwa Tatrzańskiego Parku Narodowego
ul. T. Chałubińskiego 42a, 34-500 Zakopane
tel.: +48 18 20 23 320, +48 18 20 23 323
e-mail: wydawnictwa@tpn.pl, <http://www.tpn.pl>

Redakcja: Zbigniew Ładygin

ISBN 978-83-60556-94-8, Wyd. II, Zakopane 2009

Z miłości do gór

Świstak

Wydawnictwa Tatrzańskiego Parku Narodowego

Przeciągle i przenikliwe gwizdy świstaków od zawsze wypełniały tatrzańskie doliny. Od tych charakterystycznych odgłosów pochodzi polska nazwa gatunkowa – świstak. Z nazwą tych zwierząt związane są liczne nazwy topograficzne w Tatrach: Świstowa Czuba, Świstówka, Świstowa Dolina itd., co potwierdza fakt ich licznego występowaniu w tych częściach gór.

Pochodzenie i rozmieszczenie świstaków

Świstaki, świadkowie minionych epok, już od czwartorzędu zasiedlały tereny, z których ustępował lodowiec i gdzie odrastała roślinność. Dziś występują one na obszarze całej półkuli północnej, tj. Ameryki Północnej, Azji i Europy, od znacznych wysokości nad poziom morza aż po niziny. Powiązania pomiędzy powstałymi 14 podgatunkami nie są dokładnie poznane, uważa się, że podczas zajmowania nowych stanowisk niektóre populacje zostały oddzielone od pozostałych przez równiny, lasy lub góry. Zmusiło je to do zaadaptowania się do nowo powstałego środowiska i nabrania cech specyficznych.

Wszystkie podgatunki świstaków są do siebie podobne. Różnią się jedynie kolorem sierści i rozmiarami ciała, a ich struktura społeczna zmienia się w zależności od warunków, w jakich żyją. W górach przybrały one bardziej społeczny tryb życia niż na obszarach niżej położonych.

Środowisko życia

Ze względu na swą niezwykłą czujność, świstaki na swe ostoję wybierają miejsca, z których swobodnie mogą obserwować otaczającą je okolicę. Jako punkty obserwacyjne najczęściej wykorzystują duże głazy. Świstaki lubią wygrzewać się w słońcu i dlatego zasiedlają zbocza południowe i południowo-zachodnie. Gatunek ten nie występuje na stokach o zbyt małej miąższości gleby i nachyleniu powyżej 40°.

W Tatrach zwierzęta te żyją na wysokości od 1500 do 2300 m n.p.m. Większość ich stanowisk zlokalizowana jest w piętrze hal, tj. powyżej 1800 m n.p.m.

1. W poszukiwaniu pożywienia świstaki oddalają się od swych nor

2. Znakomity wzrok świstaka pozwala mu dostrzec niebezpieczeństwo z dużej odległości

Biologia

Świstak posiada masywną i zaokrągloną sylwetkę. Długość tułowia wraz z głową wynosi 30–60 cm, a ogona 10–25 cm. Ciężar ciała dorosłego osobnika waha się pomiędzy 5 a 7 kg. Całość pokryta jest dwoma typami włosów tworzących futerko. Ciemnym i zwartym podszerstkiem oraz dłuższymi i rzadszymi włosami okrywowymi. Na każdym włosie występują trzy różne barwy, u podstawy czarna, później ruda, znów czarna i beżowa.

Kończyny przednie są krótkie i muskularne, co umożliwia kopanie nor i podnoszenie pokarmu do pyska. Dodatkowo naga i wrażliwa skóra dłoni pozwala na chwytność różnych przedmiotów.

Siekacze świstaka są skutecznym narzędziem służącym do cięcia i wygrzebywania z ziemi pokarmu. Ich zewnętrzna powierzchnia wraz z wiekiem zwierzęcia przybiera barwę pomarańczową. Świstak podobnie jak inne gryzonie ma dwie pary siekaczy, górną i dolną, które rosną przez całe życie.

Świstaki żyją w rodzinach lub koloniach, z których każda składa się z pary rodzicielskiej i młodych z dwóch ostatnich miotów. Samce mogą być poligamiczne i żyć z dwiema lub trzema samicami. Każda rodzina co roku zajmuje to samo terytorium. W zależności od lokalizacji i obfitości pokarmu jego powierzchnia wynosi od 2 do 20 tys. m². Terytoria poszczególnych rodzin nie pokrywają się.

Zwierzęta te żyją w norach, które użytkowane są w zależności od pory roku. W lecie są to płytkie nory letnie i tzw. nory przejściowe (krótkie i ślepe korytarze), w których świstaki chowają się w razie nagłego niebezpieczeństwa. Na zimę cała świstacza rodzina przenosi się do wyścielonej wysuszoną trawą komory zlokalizowanej na dnie bardzo głęboko wykopanej nory zimowej.

Wiosną, po zakończeniu snu zimowego, następuje okres reprodukcyjny. Krycie odbywa się zazwyczaj wewnątrz zimowej nory. Ciąża trwa 32–34 dni, a w okresie od około 20 maja do 10 czerwca rodzi się 1–6 młodych. Młode świstaki opuszczają norę dopiero po miesiącu, a po dwóch samodzielnie żywią się wyłącznie roślinami.

3. Zaniepokojone świstaki stają w pozycji słupka

3

4. Profil głowy świstaka świadczy o jego przystosowaniu do życia pod ziemią

5. Świstaki spędzają wiele czasu, wygrzewając się na słońcu

Spać jak świstak

Jesienią (na przełomie września i października), gdy dni stają się krótsze, temperatura powietrza obniża się, a baza pokarmowa ubożeje, dla świstaków nadchodzi pora snu zimowego. Cała rodzina układa się na dnie komory w norze zimowej. Zасыpiając, świstak zwija się w kłębek, a temperatura jego ciała obniża się z 36°C do zaledwie 8–10°C. Jest ona tylko o 2–3°C niższa niż temperatura panująca w norze, stąd wybór miejsca na norę zimową jest bardzo istotny. W czasie snu zużycie tlenu maleje ok. 30-krotnie, a ruchy oddechowe zmniejszają się z 16 do 2–3 na minutę, zaś liczba uderzeń serca z 220 na minutę obniża się do 30.

W czasie snu zimowego świstak budzi się regularnie co około trzy tygodnie na 12–30 godzin, aby wydaląć mocz lub w przypadku, gdy temperatura w norze zbliża się do 0°C. Łącznie podczas przebudzeń zwierzę zużywa nawet do 90 proc. zgromadzonych zapasów tłuszczu, co w przypadku przedłużającej się zimy może mieć negatywne skutki. Na wiosnę, po zakończeniu hibernacji (zwykle w drugiej połowie kwietnia), masa świstaka w porównaniu z jesienią jest nawet o 2/3 ciężaru ciała niższa.

Historia ochrony świstaka

W przeszłości świszczarze, bo tak zwano polujących na świstaki, swą pasją myśliwską, jak i chęcią zarobienia pieniędzy doprowadzili do prawie całkowitego wyćpienia tych zwierząt w Tatrach. Do polowań wykorzystywano oklepce, żelazka oraz broń palną. Najczęściej jednak pozyskiwano świstaki poprzez wykopywanie ich z nor w czasie snu zimowego.

Na świstaki polowano przede wszystkim ze względu na sadło, któremu przypisywano właściwości lecznicze. Stosowano je

4

5

1

2